

Gedragsproblemen in de klas

Verbindend gezag in het onderwijs

Als leerkracht heb je je handen vol aan oppositioneel gedrag en agressie in de klas. Hoe kun je vorm geven aan de gezagsrol zonder terug te keren naar de klassieke top-down-autoriteit? Verbindend gezag, gebaseerd op principes van geweldloos verzet, biedt je een heldere visie en concrete handvatten om dit te bereiken.

Eliane Wiebenga

is klinisch psycholoog en auteur van het concept Verbindend Gezag® (geregistreerd merk van www.lorentzhuis.nl en www.dialogis.nl)

Eefke Faasen

is GZ-psycholoog en heeft als leerkracht in het speciaal basisonderwijs gewerkt (www.faasen-ppo.nl)

Het autoriteitsvraagstuk en de sociale veiligheid binnen het onderwijs zijn actuele thema's die schoolleiders, leerkrachten en beleidsmakers bezighouden. In de huidige onderwijspraktijk is terecht ruimte voor het individuele kind en aandacht voor het opbouwen van een goede relatie met de leerlingen. Maar wat te doen als aandacht, empathie en pedagogische tact onvoldoende vruchten afwerpen en de leerkracht bij herhaling geconfronteerd wordt met ordeproblemen en zich herhalend oppositioneel gedrag? Wat is voor een leerkracht nodig om effectief grenzen te kunnen stellen?

Nieuwe schooljaar

Mirjam is een ervaren leerkracht die met veel plezier het nieuwe schooljaar ingaat. Als ze twee maanden onderweg is met groep 7, voelt ze echter dat ze geen grip op deze groep krijgt. Ze moet voortdurend alert zijn. Een aantal jongens reageert steeds op elkaar, variërend van clownesk gedrag tot fysieke conflicten. Ook in de rest van de groep is er veel onrust: kinderen lopen van hun plek, praten voor hun beurt, zijn niet taakgericht en vrijwel elke pauze onttaardt in ruzies. Ouders melden bij de directie dat hun kind met buikpijn naar school gaat, klagen dat de school verzuimt de raddraaiers eens goed aan te pakken en geven aan geen vertrouwen meer te hebben in de leerkracht. Bij Mirjam slaat de twijfel toe. Ze heeft voor haar gevoel werkelijk alles geprobeerd, maar niets helpt.

Klassieke autoriteit**Voortkomend uit christelijke moraal**

- Gezag top-down (dominantie)
- Gebaseerd op afstand, angst
- Noodzaak tot controleren van de ander
- Plicht tot optreden/ingrijpen
- Eisen van gehoorzaamheid
- Geheimhouding en privacy
- Direct reageren: 'lik op stuk' en 'zero tolerance'
- Vergelding/straffen
- 'Oog om oog, tand om tand'
- Gedrag voorschrijven, afdwingen
- Willen winnen (machtsstrijd)
- Primair gericht op *gedrag*

Verbindend gezag®**Gebaseerd op geweldloos verzet**

- Gezag van netwerk (samenwerking)
- Aanwezig, dichtbij en betrokken
- Illusie van controle over de ander
- Grenzen stellen zonder dwang
- Oog voor eigen aandeel in interactie
- Transparantie en sociale steun
- Uitstellen van primaire reactie: 'ijzer smeden als het koud is'
- Verzoening/contact
- 'Een goede relatie is de weg'
- Geraakt worden, vragen stellen
- Vastberaden volhouden (verzet)
- Primair gericht op de *relatie*

Figuur 1 – Verschil klassieke autoriteit en verbindend gezag © Eliane Wiebenga en Hans Bom

Van (on)macht naar kracht

Menig leerkracht zal bovenstaande situatie herkennen. Recent viel in de radio-documentaire 'Het kind de baas' nog te beluisteren dat gezag bij de huidige generatie niet meer vanzelfsprekend is. Dat het zover is gekomen, heeft mede te maken met de maatschappelijke voorkeur voor meer liberale, op gelijkheid gerichte gezagsverhoudingen. Er wordt meer naar kinderen geluisterd, er is veel ruimte voor hun inbreng. En wanneer er gedragsproblemen optreden, wordt vooral getracht te begrijpen wat het kind dwarsziet of welke stoornis hiervan de oorzaak is. Deze ontwikkeling kent ook een keerzijde: veel *gedragsproblemen* zijn *gezagsproblemen*. Dat was ook de vraag die leerkracht Mirjam zichzelf stelde: wat zou ik *zelf* anders kunnen doen? Hoe kom ik weer in mijn kracht zonder politieagent te moeten worden? De principes van geweldloos

Vincent van den Hoogen

verzet (Omer & Wiebenga, 2015) bieden een alternatief voor de klassieke autoriteit en leveren bouwstenen voor de transformatie naar een nieuwe vorm: verbindend gezag (zie ook figuur 1 op de vorige pagina).

Het organiseren van steun

In de traditionele visie op gezag staat de leerkracht er alleen voor. Gezag wordt gezien als een kenmerk van een persoon: je hebt het of je hebt het niet en 'geen orde kunnen houden' wordt gezien als persoonlijk falen. Verbindend gezag daarentegen is gebaseerd op de overtuiging 'it takes a village to raise a child'. Zeker bij het oplossen en aangaan van 'oppositieel gedrag' is het mobiliseren van steun noodzakelijk. Verbindend gezag is 'gedeeld' gezag: het is de verantwoordelijkheid van het hele schoolteam om een oplossing te zoeken en de individuele leerkracht te steunen. Maar dat niet alleen: ook openheid naar en samenwerking met ouders is essentieel. Openheid over de problemen, informatie over de (nieuwe) aanpak en verzoek aan ouders om het beleid actief te steunen (ook als het niet hun kind betreft) is een eerste stap.

De aankondiging

Gesteund door collega's en ouders kan de leerkracht haar aandacht richten op de volgende stap: de kinderen in heldere taal vertellen dat er een nieuwe wind gaat waaien. De leerkracht kijkt samen met iemand van het team welke problemen

Verbindend gezag gaat om het durven neerzetten van je gezag en grenzen stellen op een kalme, vastberaden manier. Niet vanuit macht, maar vanuit verbinding

prioriteit hebben en kiest voor een beperkt aantal regels welke ze consequent gaan naleven. Dit geeft focus aan haar handelen en de verandering wordt behapbaar, zowel voor de leerkracht als voor de leerlingen. Deze regels vormen het hart van de 'aankondiging': de officiële start van een andere aanpak. Het is van belang dat taal en toon van de aankondiging zowel gezaghebbend als verbindend zijn. Er is daarom niet alleen aandacht voor de problemen en regels, maar ook voor de kwaliteiten van de leerlingen, voor wat de leerkracht *zelf* anders gaat doen en voor de openlijke samenwerking met collega's en ouders (op www.jsw-online.nl/aankondiging is de video 'Verbindend gezag in de klas (digitale aankondiging)' te zien).

Het ijzer smeden als het koud is

Op het eerste gezicht kan zo'n aankondiging lijken op de zoveelste preek 'in een ander jasje'. Goed beschouwd is het echter niet alleen een aankondiging aan de kinderen, maar ook aan jezelf als gezagsdrager: wat ga je zelf vanaf vandaag anders doen? In de traditionele autoriteit draait het om gehoorzaamheid en 'wie is de baas'. Verbindend gezag is juist gestoeld op de overtuiging dat je een ander niet kan *dwingen* tot gewenst gedrag (de illusie van controle). De focus ligt primair op je eigen gedrag: waar heb je wel invloed op? Een belangrijke stap isilstaan bij je emoties en reacties die worden getriggerd door het gedrag van de leerlingen en het leren herkennen van de escalatiepatronen. Veel leerkrachten voelen zich gevangen tussen twee uitersten: enerzijds de rol van politieagent en de neiging om steeds strenger te worden (mopperen, preken, dreigen, straffen), wat leidt tot een machtsstrijd (symmetrische escalatie). Anderzijds de rol van de begripvolle leerkracht (vragen wat er aan de hand is, troosten, bemiddelen, zoeken naar een oorzaak) en de neiging om conflicten te vermijden of te veel begrip te tonen (complementaire escalatie). Het zijn vicieuze cirkels die tot impasses leiden. Hoopvol is echter het besef dat er twee partijen nodig zijn om de cirkel in stand te houden en maar één om die te doorbreken. Drie tips zijn hierbij goud waard:

1. Herken je eigen 'rode knoppen' (triggers).

Train jezelf in het weerstaan van provocaties. Focus je op manieren om kalm te blijven en bedenk dat je niet hoeft te winnen, alleen vol te houden. Een kalme en vastberaden

Verbindend gezag geeft erkenning aan de complexe taken van leerkrachten

houding geeft het kind een waardevolle boodschap: we geven niet toe én we blijven betrokken.

2. **Smeed het ijzer als het koud is.**

Onmiddellijk reageren – in het heetst van de strijd – vergroot de kans op escalatie. Wacht tot iedereen is afgekoeld en bekijk later welke stappen genomen moeten worden. Zwijgen is niet hetzelfde als opgeven. Gebruik eventueel een symbolische bladwijzer: 'Dit vind ik niet acceptabel, ik denk erover na en kom erop terug.'

3. **Waarom moeilijk doen als het samen kan?**

Soms zijn er situaties waarbij steun noodzakelijk is om de rust te bewaren of te hervinden. Organiseer een 'achterwacht-team', bestaande uit collega's die niet voor de groep staan (directeur, intern begeleider, duo-partner). Zo nodig – en voor zover haalbaar – zijn ze korte periodes in de groep aanwezig. Alleen al de mogelijkheid geeft rust en kracht, waardoor er in de praktijk niet vaak gebruik van hoeft te worden gemaakt.

Geen woorden, maar daden

Bij zich herhalend oppositioneel gedrag is echter meer nodig en komt er een moment waarop opvoeders en leerkrachten het gevoel hebben dat ze niet anders kunnen dan straffen. Maar hoe groot is de kans dat straf zal leiden tot de gewenste gedragsverandering? De boodschap van verbindend gezag luidt niet: 'Je doet wat ik zeg of anders ...', maar: 'Je bent zo belangrijk voor ons dat wij alles doen wat in ons vermogen ligt om jou te behoeden voor destructief gedrag.' Voor de concrete invulling hiervan liet Haim Omer zich inspireren door geweldloos verzet van Gandhi et al. (Omer & Wiebenga, 2015). Twee voorbeelden om het verschil in begrenzen van ongewenst gedrag duidelijk te maken:

1. **Van 'time-out' naar 'sit-in'.** In plaats van het kind de klas uit te sturen of apart te zetten en voor te schrijven hoe het zich voortaan dient te gedragen, ga je naar het kind toe en help je het kind eerst om kalm te worden. Op een later tijdstip kom je erop terug en vraag je het kind na te denken over een oplossing: 'Jaap, vanmorgen heb je Inge geschopt. Dat accepteren we hier op school niet. Kan jij iets beters bedenken voor als je boos bent?' Dan blijf je een minuut of tien rustig bij het kind zitten en geef je elke genoemde oplossing, hoe klein ook, een kans. Zo nodig wordt dit een aantal malen herhaald, bij voorkeur met collega's en/of ouders erbij.
2. **'Herstelgebaar' in plaats van straf.** Straf heeft als doel af te schrikken. Herstelgebaren hebben als doel het kind iets te leren en de relatie tussen de leerlingen te herstellen. De

leerkracht stimuleert het kind om een positieve symbolische actie te verzinnen: 'Femke, gister heb je Fatima uitgescholden en haar tas kapotgemaakt. Wat zou jij kunnen doen om het goed te maken?' Als het kind niks kan verzinnen, wordt de ouders gevraagd met het kind mee te denken.

Een goede relatie is de weg

Verbindend gezag gaat om het durven neerzetten van je gezag en grenzen stellen op een kalme, vastberaden manier. Niet vanuit macht, maar vanuit verbinding. In de documentaire 'Het kind de baas' zegt een leerkracht: 'Ze gaan voor jou als jij voor hen gaat!' En Pierson formuleert het als volgt: 'Kids don't learn from people they don't like.' Het wordt echter lastiger om positief te blijven wanneer je veel problemen met een kind of zelfs met een hele klas ervaart. Juist dan is het maken van 'relatiegebaren' een belangrijke stap: eerst connectie, dan correctie. Relatiegebaren zijn in tegenstelling tot beloningen *niet* afhankelijk van het gedrag van het kind. Het zijn onvoorwaardelijke investeringen in een goede relatie: een aardig kaartje op het tafeltje van een leerling leggen, kinderen leuke klusjes laten doen, je verdiepen in de interesse van een leerling, na rekenen kinderen extra naar buiten laten gaan. Kinderen voelen zich gezien en dat maakt ze ontvankelijker om naar hun eigen gedrag te kijken.

Verbindend gezag

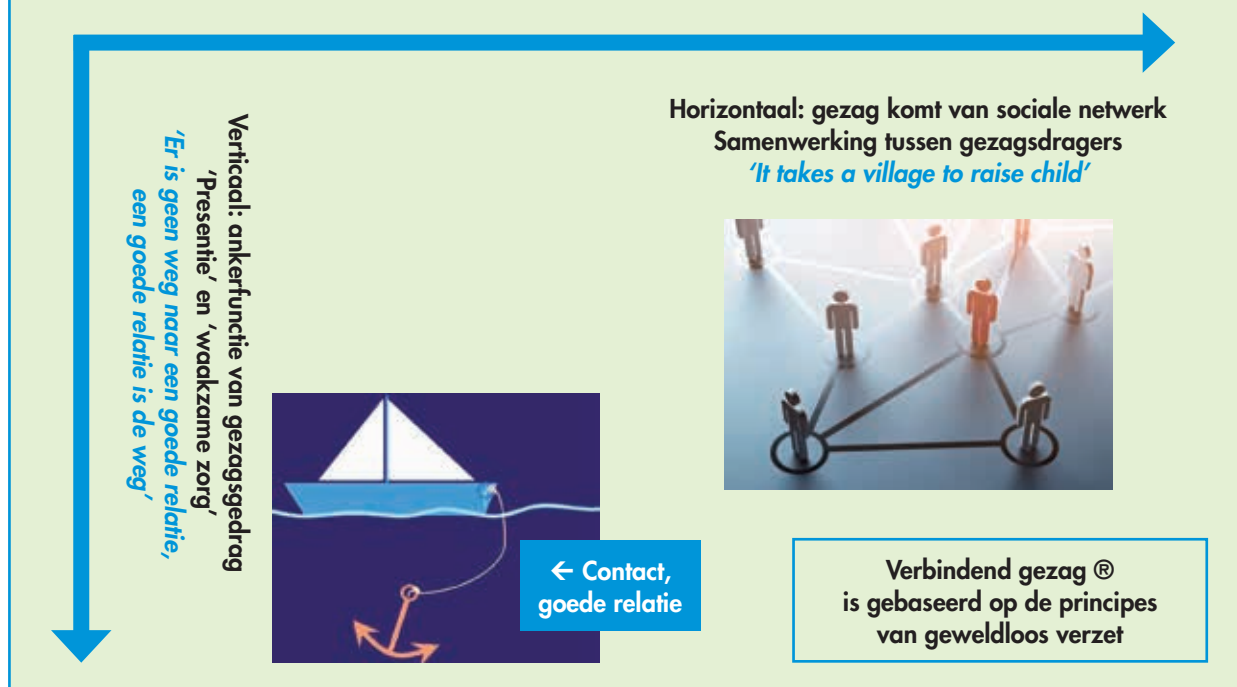
Kijkend naar de essentie van verbindend gezag zie je dat deze vorm van gezag op twee manieren 'verbindend' is (zie figuur 2 op de volgende pagina voor een schematische weergave hiervan). Om te beginnen is er verbinding tussen gezagsdragers (horizontale pijl). Zo is het de verantwoordelijkheid van het hele schoolteam om naar een oplossing te zoeken als een collega problemen ervaart met een of meerdere leerlingen (of ouders). Ook wordt samenwerking gezocht met ouders, de conciërge, mensen van de buitenschoolse opvang, et cetera. Een leerkracht heeft geen autoriteit, ze 'draagt' die vanuit de inbedding in de bredere (opvoed)gemeenschap. Vanuit deze inbedding gaan gezagsfiguren een relatie met de leerlingen aan (verticale pijl), die niet alleen staat voor empathie en geloven in hun mogelijkheden, maar ook houvast biedt door het formuleren van en vasthouden aan verwachtingen en grenzen: de 'ankerfunctie' van gezagsfiguren.

Geloven in mogelijkheden

Verbindend gezag geeft erkenning aan de complexe taken van leerkrachten. Het normaliseert gevoelens van machteloosheid en biedt hand-

Verbindend gezag ®

De tegenpool van dwang is niet vrijheid, maar verbondenheid (Martin Buber)

Figuur 2 – Verbindend gezag: twee assen

© Eliane Wiebenga en Hans Bom

reikingen wanneer er sprake is van handelingsverlegenheid. De focus ligt op de leerkracht zelf: wat heeft zij nodig om leerlingen te kunnen geven wat zij nodig hebben? Verbindend gezag verenigt twee uitersten die schijnbaar niet te verenigen zijn, maar samen kracht geven aan gezagsdragers, of dit nu ouders, leerkrachten of politiemensen zijn: hiërarchische afstand én relationele nabijheid, steunend aanwezig zijn én heldere grenzen, verzet tegen wat onacceptabel is én geloven in de mogelijkheden van de ander. Overtuigender dan deze mooie woorden is echter de praktijk: hoe kijkt Mirjam terug op dit schooljaar? 'Verbindend gezag heeft mijn gevoel van machteloosheid weggenomen en geleid tot een werkbare situatie in de klas. Het vragen van steun aan collega's en ouders voelde vooraf nog als falen, maar gaf me direct het gevoel er niet meer alleen voor te staan. De aankondiging vond ik een bijzonder moment, de kinderen waren er zichtbaar van onder de indruk. Voor mij betekende het de concrete start van een andere aanpak. Ik stond voortaan iedere dag bij de ingang van het klaslokaal om ieder kind persoonlijk welkom te heten', vertelt leerkracht Mirjam. 'De regels werden overal in de school zichtbaar opgehangen, waardoor deze gingen leven. De geweldloos verzet-interventies (zoals sit-in, oplossingsverzoek, herstelgebaar) hielpen mij om deze regels ook daadwerkelijk te handhaven. Bij de 'dagstart' deelde

ik wat de vorige dag goed was gegaan en ook welke acties we hadden ondernomen bij onacceptabel gedrag. Onvoorwaardelijke relatiegebaren, juist als het moeilijk ging in de klas, voelden onwennig, maar hadden een positief effect op de sfeer. Na enige tijd gingen alle kinderen weer met plezier naar school. Deze veranderingen konden alleen tot stand komen door de vele support die ik heb gekregen. Verbindend gezag vraagt geduld en je moet blij zijn met elke stap die er gezet wordt, hoe klein die ook is. Die gedachte geeft ook rust, want je hoeft niet te winnen, alleen vol te houden.' ●

LITERA TUUR!

- Bom, H. & Wiebenga, E. (2017). Verbindend gezag. Naar een nieuwe vorm van autoriteit gebaseerd op principes van geweldloos verzet. *Tijdschrift voor psychotherapie*, 42 (3), 269-289.
- Dolfeyn, H. & Leonard, H. (2015). Nieuwe autoriteit en geweldloos verzet. Wat we kunnen leren van Haim Omer over gezag voor de leerkracht en de school van vandaag. *Zorgbreed*, 48 (12), 9-15.
- Nus, W. van (2015). *Het ijzer smeden als het koud is. Geweldloos verzet op school, een nieuwe kijk op gedragsproblemen*. Huizen: Pica.
- Omer, H. & Wiebenga, E. (2015). *Geweldloos verzet in gezinnen, een nieuwe benadering van gewelddadig en zelfdestructief gedrag van kinderen en adolescenten*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Omer, H. (2011). *Nieuwe Autoriteit, samenwerken aan een krachtige opvoedingsstijl thuis, op school en in de samenleving*. Amsterdam: Hogrefe Uitgevers.
- Verhaeghe, P. (2015). *Autoriteit*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Wil jij op de hoogte blijven van de ontwikkelingen in het basisonderwijs?

Neem nu een abonnement op JSW

Wil je niets missen, neem dan een abonnement op HJK én JSW en betaal slechts €119,50 per jaar

JSW lezen op tablet en pc via Schooltas

Ontvang 10 x JSW

Krijg toegang tot het digitaal archief

Studenten ontvangen **40%** korting

Samen voor €79,- per jaar

Meer weten? Ga naar www.jsw-online.nl of bel 088-2266692